

# LES CÒPIES GIRONINES DEL SEGON TESTAMENT DE RAMON BERENGUER III (1130)

JAUME DE PUIG OLIVER

## Resum

Del darrer testament del comte de Barcelona Ramon Berenguer III se'n coneixien fins ara una còpia del 1204 conservada a l'ACA, i l'adveració sacramental conservada en còpia al *Liber Feudorum Maior*, del mateix ACA. L'aparició a l'ACG d'una altra còpia antiga, datada el 1209, i de dues còpies modernes, una del 6 de novembre del 1687 i una altra del segle XVIIIè convidaven a estudiar-ne les relacions i el possible *iter* arxivístic del testament del comte susdit. Les conclusions de l'anàlisi del cinc documents assenyalen 1) que hi va haver un original del testament de Ramon Berenguer III redactat pel monjo de Ripoll, Udalguer, el mateix redactor de l'adveració sacramental; 2) que aquest original del testament no era o no es va trobar a l'ACA durant la compilació del LFM (?-1196); 3) que al segle XVII Pierre de Marca va copiar a l'ACA l'original o una còpia antiga del testament redactat pel monjo Udalguer; 4) cal esperar que aquest document un dia aparegui.

## Paraules clau

Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Capitular de Girona, darrer testament i adveració sacramental del comte de Barcelona i de Provença Ramon Berenguer III.

## Abstract

*About the last testament of Barcelona's count Ramon Berenguer III, a copy from 1204 preserved in the ACA, and the sacramental adverification preserved in copy in the Liber Feudorum Maior, of the same ACA, were known until now. The appearance at the ACG of another ancient copy, dated in 1209, and two modern copies, one dated November 6th, 1687 and another from the 18th century, invited us to study their relationships and the possible archival process of testament of the aforementioned count. The conclusions after analyzing the five documents point out: 1) that there was an original of the testament of Ramon Berenguer III drawn up by the monk of Ripoll, Udalguer, the same editor of the sacramental adverification; 2) that this original testament was not or was not found in the ACA during the compilation of the LFM (?-1196); 3) that in the 17th century Pierre de Marca copied for the ACA the original or an old copy of the testament drawn up by the monk Udalguer; 4) that we must wait for this document to appear one day.*

## Keywords

*Aragon Crown's Archive, Girona's Capitularies Archive, last testament and sacramental attestation of Barcelona's and Provence Count Ramon Berenguer III.*

L'any 2001 Udina Abelló publicava el testament de Ramon Berenguer III,<sup>1</sup> publicació replicada el 2003 per J.M. Martí Bonet,<sup>2</sup> el 2009 per Irene Llop,<sup>3</sup> i una quarta vegada el 2010 per l'equip responsable del volum III de la col·lecció dels pergamins comtals que va de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV.<sup>4</sup> Després de les edicions ja llunyanes de Marca (1688)<sup>5</sup> i Bofarull (1836 i 1848),<sup>6</sup> no es pot negar l'èxit editorial recent, en transcripció completa, d'aquest testament comtal, conservat a l'ACA en una còpia del 1204,<sup>7</sup> l'única antiga coneguda fins avui.

Com Ramon Ordeig feia observar,<sup>8</sup> es devien fer diverses còpies del testament de Ramon Berenguer III. Tantes com eren les institucions beneficiades amb llegats? En l'estat actual de les publicacions de documents catalans antics, hem pogut constatar que no n'hi havia hagut còpia a Ripoll, primer monestir beneficiari esmentat en el testament del comte;<sup>9</sup> ni tampoc no se n'ha conservat còpia —almenys coneguda i/o editada— provinent dels monestirs d'Amer, de Banyoles, de Cuixà, de Sant Miquel de Cruïlles, de Sant Cugat, de Sant Pere de Casserres, de Sant Pere de Galligants, de Sant Benet de Bages, de Sant Llorenç del Munt, de Sant Feliu de Guíxols,<sup>10</sup> de Sant Pere de Camprodon, de Sant Daniel de Girona, de les canòniques de Besalú, Solsona i de Sant Joan de les Abadesses, monestirs i canòniques per als quals el comte ordenava llegats. Ni tampoc de la catedral de Barcelona, que, després del monestir de Ripoll, era la institució més ben tractada en el testament

<sup>1</sup> Cf. infra, apèndix I, e. Hi ha un testament anterior del mateix comte, datat el 7 de març del 1122, conservat a l'ACA, Canc., Pergamins de Ramon Berenguer III, carp. 31, n. 238, amb la primera meitat mutilada (*olim* segona caixa, sac B, n. 77), publicat per ES, BOFARULL, *Los Condes*, II, p. 171-173, i per Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep Maria SALRACH et al., *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera 2010, n. 537, p. 899-901.

<sup>2</sup> Edició citada infra, ap. I, f.

<sup>3</sup> Edició citada infra, ap. I, g.

<sup>4</sup> Edició citada infra, ap. I, h.

<sup>5</sup> Cf. MH, ap. CCCLXXXI, cols. 1271-1275, "*ex archivo regio Barchinonensi*".

<sup>6</sup> Cf. BOFARULL, *Los condes*, II, 176-182; CODOIN ACA, IV, n. 1, p. 1-9, datant 1131 juliol 19.

<sup>7</sup> ACA, Canc., Pergamins, carp. 34, n. 6.

<sup>8</sup> Cf. infra, ap. I, j, p. 179.

<sup>9</sup> Cf. infra, ap. I,  $\alpha$ ,  $\beta$ . A l'arxiu ripollès hi hauria còpia de l'adveració sacramental ( $\alpha$ ) i de MH ( $\beta$ ).

<sup>10</sup> Hem consultat amb resultat negatiu els dos volums del *Liber priuilegiorum* del monestir, conservat a l'ADG, Arxius incorporats, Monestir de Sant Feliu de Guíxols.

de Ramon Berenguer III. Pel que fa a Vic, caldrà esperar la publicació de la documentació del s. XII guardada a l'ABEV.

Així les “diverses còpies” s’han de prendre amb totes les cauteles del mon. Si totes, o la major part, o almenys algunes de les institucions beneficiades en el testament de Ramon Berenguer III en van obtenir còpia, és forçós pensar que el pergami de l’ACA no hauria d’èsser l’únic testimoni antic que n’ha restat. Però a desgrat que la documentació catalana antiga (s. IX-XII) publicada fins ara pot ésser considerada copiosa, falta molt, sobretot del segle XI en avall, perquè sigui completa. Per això s’imposa anar amb peus de plom.

#### UN BUIT

No deixa d’èsser sorprenent que al LFM no hi hagi còpia del testament de Ramon Berenguer III. Això pot voler dir que en el moment d’aplegar la documentació que havia de formar part del gran cartoral dels comtes reis no es va tenir a mà ni l’original ni cap còpia d’aquell testament. Això sí, el LFM integrava la publicació sacramental del testament del comte, del qual una còpia del 27 d’agost del 1154 es conservava aleshores i es conserva tothora a l’ACA.<sup>11</sup> Si Ramon de Caldes, el compilador del LFM (data extrema: 1196) i els seus col·laboradors, haguessin disposat de l’original o d’una còpia del testament de Ramon Berenguer III, no seria fàcil d’entendre per què haurien preferit el document de la publicació sacramental del testament al document original —o còpia antiga—, on el comte parla en primera persona. En canvi, constatada la mancança de l’original —o còpia— a l’arxiu reial del testament de Ramon Berenguer III, seria lògic pensar que la còpia del 1204 fou un producte de la recerca i estabilització documental empresa per la Cancelleria, un cop finida la compilació del LFM.<sup>12</sup> Aquestes circumstàncies portarien a la sospita que la còpia actual de l’ACA podria haver estat feta l’any 1204 sobre un exemplar (original?, còpia antiga?) extern a l’arxiu reial.

<sup>11</sup> ACA, Canc., perg. Ramon Berenguer III, carp. 32, n. 316. Publicat dins l’obra citada infra, apèndix I, h, III, n. 633, p. 1058-1065.

<sup>12</sup> Ho fa pensar la solemnitat de les mides i la pulcritud del pergami, d’una perfecció cal·ligràfica estudiada i amb les signatures comtals executades per un copista expert en la decoració de lletres.

## LES CÒPIES DE GIRONA

Aquest era l'estat de la qüestió fins avui. Aquí es dona notícia, per començar, d'una altra còpia antiga del testament de Ramon Berenguer III. Cinc anys després de la còpia de l'ACA, el 1209, el document era copiat per a la catedral de Girona, una de les institucions beneficiades pel testament de Ramon Berenguer III. L'exemplar de Girona, copiat en un pergami de l'ACG (Pergamins s. IX-XII, n. 227 bis), no era conegut. Després d'aquesta troballa, la còpia de l'ACA de 1204 perd el seu caràcter de còpia antiga única.

A més a més, resulta que la còpia del 1209 de l'ACG en va generar a la mateixa catedral dues més de modernes, totes dues sobre paper, una del segle XVII i l'altra del XVIII. Aquesta darrera, trobada fora de lloc,<sup>13</sup> porta una anotació arxivística inescamotejable: "Sant Feliu de Boada Plech 1". Atès que en el seu testament el comte Ramon Berenguer III donava a la Canonja de Girona l'església de Sant Feliu de Boada, és perfectament comprensible l'interès dels canonges a tenir còpia d'aquell testament. Aquestes dues còpies d'època moderna ens posen en contacte amb el treball arxivístic que es fa durant els segles XVI, XVII i XVIII a la catedral de Girona, com a conseqüència de la voluntat de tenir ben sistematitzats els documents administratius de la casa. La còpia gironina del segle XVII es troba entre la documentació en paper de l'obra de la catedral, a la qual s'havien assignat les rendes de Sant Feliu de Boada. La del segle XVIII és el "plec n. 1" de la documentació referent a aquella església. La pràctica de copiar documents antics en època moderna a la catedral de Girona és un fet que no ha estat estudiat amb atenció. Moltes còpies modernes de documents antics s'han fet per motius jurídics: plets, conflictes de jurisdicció, apel·lacions a tribunals diversos, fins i tot —o sobretot— a la cúria romana, etc. Altres còpies semblen originades per la necessitat sentida adés i ara de posar ordre en la documentació de les unitats administratives independents que formaven l'administració de la catedral. Al final del segle XVII i durant la divuitena centúria a Girona es constata una explosió d'interès per la documentació eclesiàstica, segurament en relació

<sup>13</sup> S'ha descobert en procedir a catalogar el ms. 3 de l'ACG. La còpia es presentava entre la tapa I i el cos del volum. Pensant en un primer moment que es tractava d'un fragment d'alguna manera relacionat amb el manuscrit, la lectura de les primeres línies va fer evident tot d'una que no hi tenia res a veure. El fragment serà integrat en la sèrie arxivística que li correspongui dins l'ACG, segons els criteris dels actuals responsables de la institució.

amb les iniciatives que en aquest aspecte havia divulgat la congregació maurina dels benedictins francesos durant el segle XVII.<sup>14</sup>

La troballa dels tres exemplars gironins del testament de Ramon Berenguer III desconeguts fins ara ofereix l'avinentsa de reexaminar-ne la tradició textual, perquè apareixen detalls que no es poden deixar de banda.

### PROBLEMES DE LA TRADICIÓ TEXTUAL

El text que transmet Marca, tot i que ell diu que prové “*ex archivo regio Bachinonensi*”, no és còpia del pergami n. 6 de la carpeta 34 dels pergamins de l'ACA, la còpia de 1204, per dues raons:

a) El pergami de l'ACA porta la data del trasllat: “*Factum est translatum V kalendas aprilis, anno ab Incarnatione Domini M CC IIII*” (28 de març del 1204). Després de la del trasllat, hi afegeix la data del testament pels anys de l'Encarnació, circumstància diplomàtica anòmala que ja va cridar l'atenció de Bofarull i Mascaró, com veurem, i només en diu: “*Anno dominice Incarnationis M<sup>o</sup>C<sup>o</sup>XXXI<sup>o</sup>*”.

En canvi, la data que apareix en el text transmès per Marca no és la de la còpia de 1204, sinó la data del testament, comptada pels anys del rei de França: “*Factum testamentum VIII idus iulii anno XXIII regni Leouici Regis*” (8 de juliol del 1130).

b) Autor de la còpia de l'ACA: “*Petrus scriptor translatauit hoc testamentum in anno ab Incarnatione dominice M CC<sup>o</sup> IIII, v kalendas aprilis [28 març 1204], cum litteris rasis et emendatis in VII et XXXI linea et suprascriptis in XXXVII et quadragesima prima +*”.

Escrivà del text de Marca: “*Vdalgerius monachus sancte Marie et sacerdos, qui hec scripsi die et anno quo supra*”.

Cal fixar-se, doncs, de bell antuvi en les diferències dels escatocols. Aquí tindrem en compte els textos de *A* [còpia d'ACA, any 1204], de *B* [còpia d'ACG, any 1209], de *C* [còpia d'ACG, any 1687], de *D* [ACG, s. XVIII] i de *a* [MH, s. XVII].

1) Pel que fa a la data del testament, *A* va sol: “*Anno dominice Incarnationis*

<sup>14</sup> El darrer període de vida de l'arxiu de la catedral de Girona és una època d'or. I permet constatar, per exemple, que del segle XVIII al XXI les pèrdues de pergamins han estat poques i, en general, poc significatives.

M<sup>o</sup>C<sup>o</sup>XXX I<sup>o</sup>". En canvi, tots els altres testimonis són unànimes:

— B i a: "*Factum testamentum VIII<sup>o</sup> idus iulii Anno XX III regni leouici regis*";

— C i D: "*Factum testamentum octauo idus iulii anno vicesimo tertio Regni Ludovici Regis*".

Aquesta mateixa data és la que es llegeix literalment en l'adveració sacramental: "*Fuit factum prescriptum testamentum VIII idus iulii anno XXIII regnante rege Ludovico*".<sup>15</sup>

2) Pel que fa a la signatura dels dos comtes, Ramon Berenguer III com a testador, i Ramon Berenguer IV confirmant el testament del seu pare, no hi ha diferències en els cinc testimonis, i és reportada en l'adveració sacramental: "*Firmatum fuit a supradicto conditore Raimundo nomine suo propria manu conscripto et a reliquis firmatoribus scilicet filio eius Raimundo comite*".<sup>16</sup>

3) En les signatures dels testimonis la unanimitat és imperfecta. La majoria dels noms dels signants és idèntica en tots cinc textos, tant en els noms com en l'ordre d'aparició. Només hi ha diferència en els esments del primer signant, Eimeric de Narbona, i en el de l'arquebisbe Oleguer:

— A, D i a van per fer-ne via: "*Sig+num Aimerici de Narbona... Sig+num Ollegarii, archiepiscopus*", d'acord en aquest punt amb l'adveració.<sup>17</sup>

— B i C s'acorden en dos afegitons: "*Sig+num Aimerici fratris eius de Narbona... Ollegarius, archiepiscopus saluo iure beati Petri*".

4) Els noms i títols dels escrivans de A (*Petrus scriptor*), de B (*Homo dei leuita*) i de C (*Homo dei leuita*) no presenten cap problema històric ni diplomàtic. En canvi l'"*Vdalgerius monachus sancte Marie et sacerdos, qui hec scripsi die et anno quo supra*" de a i de D mereix alguna consideració.

Primer de tot cal dir que en l'adveració sacramental s'afirma que l'escrivà del testament comtal fou "*Udalgerius monachus*". Per tant, no es pot posar raonablement en dubte que el monjo Udalguer és qui va redactar l'original del testament de Ramon Berenguer III. Significativament fou el mateix Udalguer qui va escriure l'adveració: "*Udalgerius monachus qui has condiciones rogatus scripsit die annoque prefixo (Late condiciones XIII kalendas septembris anno XXIII regni Ludouici regis [19 agost 1130], infra primos sex menses post obitum prescripti testatoris)*".<sup>18</sup>

Udalguer és profusament documentat en el *Diplomatari del monestir*

<sup>15</sup> Cf. infra, apèndix I, h, n. 633, p. 1063.

<sup>16</sup> Cf. infra, apèndix I, a, p. 1064.

<sup>17</sup> Cf. *ib.*

<sup>18</sup> Cf. *ib.*

de Ripoll (segle XII), de Ramon Ordeig, com a “*monachus, sacerdos, scriptor*”, des del maig del 1101 fins a l'agost del 1142.<sup>19</sup> Udalguer, doncs, monjo de Ripoll, és algú a tenir en compte en els afers del testament comtal de 1131. Udalguer hauria redactat testament i adveració sacramental en un lapse de temps pràcticament seguit, qui sap si només interromput per la mort i els funerals del comte.

No hi ha pergamí original de l'adveració, només còpia de l'agost del 1154. I ja hem vist que no hi ha original ni còpia del testament comtal anterior al segle XIII. Per això el text de Marca pren ara un relleu especial. Fos la transcripció de l'original o d'una còpia, el text de Marca ha de provenir d'una redacció del testament possiblement anterior a l'any 1142, quan Udalguer deixa d'aparèixer en la documentació ripollesa. El text, doncs, del testament que va transcriure Marca o algun dels seus col·laboradors a l'ACA i que no coincideix amb la còpia que ara s'hi conserva de l'any 1204, és el text més acostat a la data del testament i la mort del comte Ramon Berenguer III (1130). És coherent que un document d'aquell període sigui datat pels anys dels reis de França<sup>20</sup> i que transmeti una forma arcaica del nom del rei (“*leouici*”). Quan la còpia A introduirà més tard la datació per l'Encarnació, tradueix al llenguatge del seu temps l'estil antic de datar els documents catalans. La datació nova és una interpolació-traducció-ajornament de l'escrivà Pere.

La relació entre els textos A i a es va veure emmascarada per culpa de l'arxiver Pròsper de Bofarull. En efecte, el 1836 publica el testament de Ramon Berenguer III, tret, segons diu, del n. 6 de la col·lecció d'escriptures datades del 12è comte D. Ramon Berenguer IV (?), datant com Marca: “*Factum testamentum VIII idus iulii anno XXIII regni Leouici Regis*”; i acabant com Marca: “*Vdalgerius monachus sanctae Mariae et sacerdos, qui hec scripsi die et anno quo supra*”.

Quan més tard, l'any 1848, Borafull torna a publicar el mateix document en el volum IV de CODONACA, la data diu: “*Factum est translatum V kalendas aprilis, anno ab Incarnatione Domini M CC IIII. Anno dominice Incarnationis M<sup>o</sup>C<sup>o</sup>XXXI<sup>o</sup>*”. I pel que fa a l'escrivà del document (Perg. n. 6[1]), és: “*Petrus scriptor translatauit hoc testamentum in anno ab Incarnatione dominice M CC<sup>o</sup> IIII, V kalendas aprilis, cum litteris rasis et emendatis in VII et XXXI linea et superscriptis in*

<sup>19</sup> Cf. ORDEIG, *Ripoll*, n. 788, 800, 804, 809, 814, 815, 826, 827, 830, 832, 839, 845, 855, 872, 877, 909, 911, 915, 958, 964, 971.

<sup>20</sup> A Catalunya l'estil de datar els documents pels anys del rei de França dura fins al 1180, sense que això vulgui dir que abans d'aquest any no es trobin documents datats per l'Encarnació.

XXXVII et quadragesima prima +”.

Bofarull fou prou sagaç per veure que ell mateix donava dues versions diferents del testament de Ramon Berenguer III, puix que els colofons dels dos exemplars no lligaven ni per data ni per copista. Per això va inserir una nota al final de la seva segona edició del document, abans de la data i les subscripcions:

*En este traslado se advierte que el escribiente puso inadvertidamente la fecha del traslado [“Factum est translatum V kalendas aprilis, anno ab Incarnatione Domini M CC IIII”] antes que el año 1131 [“Anno dominice Incarnationis M<sup>o</sup>C<sup>o</sup>XXXI<sup>o</sup>”], en que el conde otorgó el testamento, del mismo modo que el nombre del conde y de los testigos que lo presenciaron; y por consiguiente no debe extrañarse la repetición de aquella fecha. En lo demás dicha copia o traslado está exacta, menos en algunas variantes de poca monta y de ortografía, con las que han publicado algunos escritores, especialmente con la del arzobispo Marca, que la sacaría del mutilado libro grande de los feudos de este archivo.<sup>21</sup>*

Clar i català, això vol dir que la primera edició que va fer Bofarull del testament de Ramon Berenguer III la va prendre de l’obra de Marca; en canvi la segona la treia de la còpia del 1204 guardada a l’ACA. Les diferències de datació i d’escrivans se li devien fer incòmodes i aleshores va recórrer al LFM com a possible font de l’edició de Marca. Quan Bofarull treballava a l’ACA, el LFM ja presentava —com avui— un estat de mutilació vergonyós, i en aquesta situació es podia bastir un joc còmode d’hipòtesis: 1) que el testament de Berenguer III havia estat transcrit al LFM; 2) que Marca l’havia copiat del LFM; 3) que després de Marca el testament havia desaparegut del LFM amb tot l’altre material documental que hi falta. Suposades i donades per certes les tres hipòtesis en la seqüència temporal plantejada per Bofarull, l’expedient podia funcionar. Avui, després de la reconstrucció minuciosa i documentada de Miquel i Rosell del text del LFM, es constata que les tres hipòtesis no van enlloc i, per tant, que l’expedient de Bofarull és inane: no hi ha hagut còpia del testament de Ramon Berenguer III al LFM. I queden oberts els dos problemes: d’on va copiar Marca el text que edita i de quin exemplar prové la còpia de l’ACA de 1204.<sup>22</sup>

<sup>21</sup> Cf. BOFARULL, *Los condes*, II, p. 8, nota 1.

<sup>22</sup> MARCA diu taxativament que el text prové “*ex archivo regio Barchinonensi*”. Per tant, s’imposaria buscar a l’ACA una segona còpia —o més còpies— del testament de Ramon Berenguer III, cosa que ara no podria entrar dins els objectius d’aquest treball.



## L'ADVERACIÓ SAGRAMENTAL

Hi ha una altra dada objectiva sorprenent. Al cap d'un mes de la mort del comte, els seus marmessors procedeixen a l'adveració sacramental. L'adveració s'havia de fer dins els sis primers mesos següents a la mort del testador. Era una mesura oportuna per als cridats a la successió i per tal que, en el cas de no haver-hi hagut testament escrit, la memòria dels marmessors no s'afeblís. En la successió d'un comte de Barcelona que també ho era de Provença la urgència de fer públic el testament no necessita justificació. La urgència hauria estat agudíssima si no hi hagués hagut testament, o almenys un testament celebrat amb totes les seves formalitats i solemnitats.

Com sigui, l'adveració sacramental es fa ràpidament. Atès que s'hi afirma que el comte havia fet testament i que aquest testament havia estat escrit per Udalguer, ningú no podrà mai invocar la rapidesa de l'adveració com a senyal que no hi havia hagut testament de Ramon Berenguer III pel simple fet que no se n'hagi trobat l'original o una còpia coetània a l'ACA.

Tanmateix no podem ocultar un escrúpol: sorprèn que tota la part dispositiva de l'adveració sigui un calc exacte del text del testament, tal com ve en totes les còpies, llevat d'un cas de transposició de dues clàusules. Atès que no es troba l'original del testament, amb signatures autògrafes ni altres signes d'autenticitat, hom podria sospitar que el text del testament redactat per Udalguer es va fer sobre l'adveració i no a l'inrevés. Com que Udalguer escriu testament i adveració, el cercle viciós és perfecte: tots dos documents poden dependre l'un de l'altre o l'altre de l'un. Només el fet que Marca va disposar en el seu temps d'un exemplar del testament comtal subscript per Udalguer, independent de l'adveració, contribueix a llevar l'escrúpol. L'autenticitat, doncs, del text transcrit per Marca amb la subscripció d'Udalguer com a escribà sembla inatacable, tant si és transcripció de l'original com d'una còpia, i encara que avui el document no es trobi, a desgrat de l'afirmació de MH, a l'arxiu reial de Barcelona.

Havent constatat que el text del testament del comte Ramon Berenguer III és idèntic en la còpia del 1204 de l'ACA, en la còpia gironina de 1209 i en el text de Marca, fora de les variants ortogràfiques i lèxiques gairebé inevitables en tota transmissió textual, cal arribar a les conclusions següents:

— hi va haver un original del testament de Ramon Berenguer III redactat pel monjo Udalguer;

— aquest testament no era o no es va trobar a l'ACA—o es va desestimar la seva publicació— durant la compilació del LFM (?-1196);

— en temps de la MH hi havia a l'ACA l'original o una còpia antiga del testament redactat pel monjo Udalguer;  
 — cal esperar que aquest document —o una còpia seva— un dia aparegui.

Vet aquí, doncs, que les còpies gironines del testament de Ramon Berenguer III n'evidencien un *iter* arxivístic amb llums i ombres. Es dissiparan mai i així podrem conèixer aquell *iter* amb més precisió?

### CONCLUSIONS

L'edició crítica amb els elements a disposició ha permès constatar que *D* és còpia quasi literal de *a*; les divergències que presenten adés i ara són ortogràfiques i d'interès irrellevant.

### APÈNDIX I

1130 [juliol 8] ACA, Canc., Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 34, n. 6.

*Testament de Ramon Berenguer III de Barcelona, fet després de la conquesta de Tarragona; fa llegats a familiars i institucions religioses, i nomena hereu per les terres de Septimània i Catalunya el seu fill Ramon Berenguer, i per les terres de Provença el seu fill Berenguer Ramon. Deixa al monestir de Sant Pere de Besalú un mas a Molló.*

O. Perdut.

A.\* Còpia de 28 de març del 1204: ACA, Canc., Pergamins de Ramon Berenguer IV, carp. 34, n. 6.

B.\* Còpia del 21 de març del 1209: ACG, Pergamins s. IX-XII, n. 227 bis.

C. Còpia del 6 de novembre del 1687: ACG, Pabordia de Novembre. *Documents sobre béns i jurisdicció de Lloret*, lligall "S. XII-XIII", fol. 5r-8r, ex B.

D. Còpia del segle XVIII: ACG, ms. 165.

a. MH, ap. CCCLXXXI, cols. 1271-1275, "*ex archivo regio Barcinonensi*".

b. BOFARULL, *Los condes*, II, 176-182.

c. CODOIN ACA, IV, n. 1, p. 1-9, datant 1131 juliol 19.

d. MONSALVATJE, XI, n. CDLXVIII, p. 423, transcripció molt fragmentària, ex a, b.

e. UDINA ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera 2001, doc. 11, p. 92-97.

f. MARTÍ BONET, *Oleguer*, n. 98, datant el 28 de març de 1131.

g. IRENE LLOP, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera 2009, n. 426, p. 412-417.

h. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep Maria SALRACH et al., *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, vol. III, Barcelona, Fundació Noguera 2010, n. 631, p. 1051-1057.

i. MALLORQUÍ, I, n. 100, p. 170-171 (ed. parcial).

j. ORDEIG, *Ripoll*, III, n. 909, p. 178-179 (ed. parcial).

α. PONTICH, I, f. 228v.

β. OLZINELLES, BC, ms. 430, f. 23v-24r.

γ. OLZINELLES, ABEV, llig. 2059, plec IX, p. 80.

δ. BOFARULL, *Los condes*, II, 165.

ε. PELLA, *Historia del Ampurdán*, 417.

ζ. BALARI JOVANY, *Orígenes*, 150, 262, 693.

η. CAULA, *Nuestros aborígenes*, 458.

Postquam a paradisi gaudiis propter inobedienciam suam humanum genus exclusum est et iuste mortis incurrit periculum, ne eternaliter hoc uinculo detineretur semper conditor pie miseratus ammonuit.<sup>a</sup> Quia<sup>b</sup> ego Raimundus Berengarii, gratia Dei Barchinonensis<sup>c</sup> comes et marchio, multum mecum<sup>d</sup> retractans tantique sententiam iudicis propter enormitatem meorum peccaminum<sup>e</sup> valde pauesens dum uiuo et ualeo et loqui possum<sup>f</sup> credidi ordinandas<sup>f</sup> omnes res meas, prout ipse inspirare dignatus est.

Igitur in nomine sancte et indiuidue Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti, facio hoc meum testamentum et eligo manumissores meos, scilicet domnum<sup>g</sup> Ollegarium, Tarrachonensem<sup>h</sup> archiepiscopum, et<sup>i</sup> Berengarium, Gerundensem episcopum, et Raimundum, episcopum ausonensem, et Aimericum, fratrem meum, et Guilleum<sup>j</sup> Raimundi, dapiferum,<sup>k</sup> et Berengarium de Cheral<sup>l</sup> et Gaucerandum de Pinos, et Guilleum<sup>m</sup> de Cardona, et Raimundum Bernardi de Guardia, et Guilleum<sup>n</sup> Gaufredi<sup>o</sup> de Ciruiano<sup>p</sup> et Raiamballum<sup>q</sup> de Baseia,<sup>r</sup> et Raimundum Renardi,<sup>s</sup> ut isti distribuant omnes res meas sicut hic inuenerint scriptum.<sup>t</sup>

In primis dimitto Sancte Marie "Riuipullensis cenobii" corpus meum ut ibi sepeliar, ubicumque me mori contigerit. Et dimitto ei uillam de Isogol ab integro, cum omnibus pertinenciis et affrontationibus ac terminis suis, sine blandimento ullius hominis vel<sup>v</sup> femine, cum omnibus adempmentis que ibi habuit<sup>w</sup> vel habere ullo modo potuit unquam potestas, cum molendinis, molendinariis, aquis aquarum,<sup>x</sup> uie<sup>y</sup> ductibus vel reductibus, pratis, pascuis, siluis, garricis, et cum omnibus que ad se pertinent siue infra siue extra terminos eius contineantur, ut nec senioraticum neque baiuliam nec quiquam<sup>z</sup> omnino aut<sup>aa</sup> seruicij aut<sup>aa</sup> usatici vel ullius hereditatis quiquam<sup>bb</sup> ibi habeat ullus homo, nec bonum nec malum, nisi Sancta Maria et monaci eius<sup>cc</sup> in perpetuum, secundum illorum uoluntatem, ut semper offerant Deo sacrificia et libamenta<sup>dd</sup> pro anima mea et parentum meorum.

Item dimitto eidem Sancte Marie dominicaturas meas de Septem Casis et de Lanars,<sup>ee</sup> cum suis omnibus pertinenciis et cum omnibus meis<sup>ff</sup> equabus<sup>gg</sup> quas habeo, ubicumque sint.

Item dimitto sedi Sancte Crucis Sancteque Eulalie omnem<sup>hh</sup> decimam nauium barchinonensium ex meis directis; et ad Canonicam ipsius Sedis ipsas meas franchedas<sup>ii</sup> de Curtibus et ipsa molendina de Stadella que habuit Ricardus Guillemi,<sup>jj</sup> pro remedio anime mee.

Item dimitto eidem sancte<sup>kk</sup> Sedi omne<sup>ll</sup> ipsum directum et uoces et auctoritates quas querelabam<sup>mmm</sup> in domibus que fuerunt Raimundi Dalmacii pro emendacione illius turris<sup>nn</sup> et muri quod addidi<sup>oo</sup> meo palatio.

Item dimitto Sancto Petro Puellarum illam pariliatam quam Raimundus Poncii tenet in pignus pro<sup>pp</sup> me pro L morabatinis; et redimant illam puelle.

Cenobio Sancti Cucuphatis dimitto omnes meas franchedas<sup>ii</sup> quas habeo infra suum honorem pro emendacione illius<sup>qq</sup> tabule quam inde habui et pro remedio anime mee, simul<sup>rr</sup> cum Monte Maiori, qui est super Calidas, sicut ego illum habeo et per directum habere debeo, et in scripturis Sancti Cucuphatis terminatur et<sup>ss</sup> ressonat.<sup>23</sup>

Cenobio Sancti Laurentii Montis, unum de melioribus mansis quos habeo in Terraza.<sup>tt</sup>

Sancte Marie Montis Serrati unum de melioribus mansis quos habeo in Apiera.

Sancte Marie de Calidis unum de melioribus mansis quos ibi habeo, ut<sup>uu</sup> una lampas semper ibi ardeat pro anima mea.

Sancto Michaeli de Fallio<sup>vv</sup> unum de melioribus mansis quos habeo in uilla maiore.

Sancto Sebastiano Penitensi<sup>ww</sup> unum de melioribus mansis quos habeo in Auinione.

Canonice <sup>xx</sup>Sancti Petri<sup>xx</sup> Sedis Vici, ipsum mansum quem Berengarius, capud scole,<sup>yy</sup> tenuit <sup>zz</sup>per laborationem,<sup>zz</sup> ut prius restauretur ecclesie argentum quod inde<sup>aaa</sup> habui<sup>bbb</sup> et postea habeat illum prefata Canonica pro remedio anime mee.

Sancto Petro de Castris Serris unum de melioribus mansis quos habeo in Franciag,<sup>ccc</sup> prope uillam albini.

Sancto Petro de Ceruaria<sup>ddd</sup> ipsum molendinum quod dicitur de uergos et uineas quas<sup>eee</sup> habeo in Molnellis.

Sancto Petro de Archellis ipsum campum qui est ante ipsum locum, prope uiam que transit per transuersum<sup>fff</sup> de Monte Pauoni.<sup>ggg</sup>

Sancto Benedicto de Badiis dimitto uineas que erant in contentu in terminio<sup>hhh</sup> Ceruarie, in ualle de Molnellis, et unum mansum in Minorisa<sup>iii</sup> et uineas que sunt in contentu inter me et ipsum locum.

Sancte Cecilie Montis Serrati unum mansum in Terracia.<sup>jjj</sup>

Dimitto etiam Sancte Marie Sedis Gerunde omnes capellanas quas abeo<sup>kkk</sup> in episcopatu gerundensi<sup>lll</sup> solide et<sup>mmm</sup> libere, et ad ipsius Canonicam ipsam ecclesiam de Buada, cum decimis et primiciis et oblationibus uniuersis, tali modo ut cum uictus in ipsa Canonica quacumque occasione defecerit, prefate ecclesie de Buade fructus habeant prefate Sedis canonici in uictum comunem; cum uero per<sup>nnn1</sup> Dei gratiam in ipsa Canonica uictus more solito abundauerit,<sup>nnn2</sup> prefate ecclesie de Buada fructus omnes sint ad restauramentum<sup>ooo</sup> ipsius ecclesie et altaris sancte Marie.

<sup>23</sup> Al Cartoral del monestir de Sant Cugat del Vallès editat per J. Rius i Serra no hi ha ressò documental anterior a 1130 d'aquesta donació de Ramon Berenguer III. Sí que hi ha la confirmació de la donació feta per Ramon Berenguer IV el 13 d'octubre de 1131: J. RIUS I SERRA, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, III, Barcelona 1947, n. 914, p. 102-103 [ACA, Monacals, perg. Sant Cugat, n. ?].

Et Sancto Felici Gerunde et Sancte Marie Sedis dimitto ipsam uineam que fuit Bernardi Raimundi, sacriste.

Cenobio Sancti Petri Gallicantus ad operam ipsius ecclesie dimitto<sup>ppp</sup> tertiam partem gerundensis monete, ita ut predicti mei elemosinarii faciant eam mittere<sup>qqq</sup> in opera<sup>qqq</sup> ipsius ecclesie, usque habeant ibi missos CC morabatinos.

Sancto Daniheli Puellarum unum mansum in Calidis.

Sancte Marie Amerensi unum mansum in Calidis, qui fuit de Artallo Uitalis.

Sancto Michaeli de Crudiliis unum mansum in Palatio Frugelli.

<sup>rrr</sup>Sancto Felici Gissalis<sup>rrr</sup> unum mansum cum uineis que erant in contentu inter me et illum.

Sancto Saluatori de Breda illam<sup>sss</sup> totam terram<sup>sss</sup> quam Gaufredus Bonissimi dimisit eidem Sancto Saluatori cum uinea.

Sancto Paulo de Maritima unum mansum in Monte palacio.

<sup>ttt</sup>Sancto Paulo<sup>ttt</sup> foris murum Barchinone unum mansum in Auinione.

Sancto Petro Campi Rotundi dimitto<sup>uuu</sup> campum ipsum<sup>uuu</sup> quem tenet Guillemus<sup>vvv</sup> Udalardi cum consilio Riuipullensis abbatis et G., prioris.

Sancto Michaeli Coccanensi<sup>www</sup> dimitto omnes albergas et toltas et forcias quas in honore eiusdem monasterii<sup>xxx</sup> ubi inde<sup>xxx</sup> habui, cum uno de melioribus mansis quos habeo in Frumigera;<sup>yyy</sup> et<sup>zzz</sup> uilla<sup>zzz</sup> de En cum omnibus pertinentiis suis, quam habet in pignus Raimundus Bernardi per DC solidos monete melgurensis;<sup>u</sup> et si ego non recuperauero<sup>β</sup> illam ante mortem meam, ⁊ donet illi abbas<sup>γ</sup> Sancti Michaelis DC solidos et habeat uillam ad integrum. Excipio tamen ab hac laxatione Sancti Michaelis illud quod habeo in Ariano et in Centenç.<sup>δ</sup>

<sup>e</sup>Sancte Marie Celsone<sup>e</sup> dimitto medietatem decime de Menresana<sup>ε</sup> quam Raimundus Mironis de Pugalt tenet in pignus per C morabatinos, quam ipsi redimant<sup>l</sup> tantum, ut habeant illam<sup>01</sup> cum uinea quam clericus Ceruarie dimisit<sup>02</sup> eidem loco.

Sancto Martino de Canigone unum mansum in Corneliano.

Sancte Marie Bisulluni<sup>i</sup> unum mansum in Moio.<sup>k</sup>

Sancto Petro Bisulluni<sup>2</sup> unum mansum in Moione.<sup>l</sup>

<sup>v</sup>Sancto Micheli<sup>v</sup> Fluuiiani unum mansum in Palatio Frugelli, propter uiolationem quam feci in eius sacraria.<sup>ε</sup>

Sancto Petro Rodensi duos mansos in Palatio Frugelli pro emendatione mali quod ei feci, et ut cotidie celebrent<sup>o</sup> missas pro anima mea.

Ad <sup>m</sup>Sanctam Mariam<sup>m</sup> de Stagno dimitto cum consilio domini Raimundi, Ausonensis<sup>o</sup> episcopi, ipsam capellaniam de Modeiano<sup>o</sup> cum omnibus alodiis eidem ecclesie Sancte Marie pertinentibus, tali conditione ut in ipsa congregacione de Stagno addatur unus regularis canonicus qui semper celebret Deo missas pro anima mea.

Sancto Stephano de Balnoles<sup>o</sup> totum quod est comitale et<sup>r</sup> quod habeo ad integrum in villa Sauarres.<sup>o</sup>

Ad Sanctum Laurentium super Bisill<sup>o</sup> omnes albergas et toltas et forcias quas habeo in eius honore dimitto; et unum de melioribus mansis in Pratis.<sup>x</sup>

Cenobio Sancti Iohannis totum meliorem mansum de Pratis.

Sancte Marie Villebertrandi unum mansum in Palatio Frugelli.

Sancte Marie Arularum albergas quas habeo in eius honore de Plano de Curtis.

Sancte Marie de Corneliano unum mansum in Corneliano.

Ad Sanctum Sepulcrum Domini unum de melioribus mansis in Lagostera.

Ad Cavelleriam<sup>w</sup> Iherusalem equum<sup>o</sup> meum Dane,<sup>aa</sup> cum omni armatura mea.

Ad Hospitalem Iherusalem dimitto unum mansum in Villa maiore,<sup>bb</sup> iuxta alium quem dedi ei; et equum meum nigrum quem redimat filius meus Raimundus mille solidis.

Dimitto etiam <sup>rr1</sup>Deo omnes laeudas<sup>rr1</sup> et malos usaticos quos nouiter misi<sup>rr2</sup> in <sup>dd</sup>ciuitatibus meis.<sup>dd</sup>

Omnem alium meum honorem dimitto Raimundo Berengarii, filio meo; id est<sup>ee</sup> Barchinonam<sup>cc</sup> et comitatum barchinonensem cum omnibus sibi pertinentibus<sup>nn</sup> et cum omni honore <sup>oo</sup>Marchiarum et Yspaniarum,<sup>oo</sup> et episcopatum predictae ciuitatis; et comitatum Terrachonensem et archiepiscopatum eius, cum omnibus sibi pertinentibus, et castrum de Stopagnano et de Podio<sup>u</sup> Rubeo et de Castris Serris et de Pinzano<sup>kk</sup> et de Camarasa<sup>jj</sup> et de Cubellis et castrum de Barbarano,<sup>uu</sup> et alia castella et omnia alia que pertinent ad ista supradicta, et quod auus meus Raimundus Berengarii reliquit mihi in Cardona et in Guardia Lada in suo testamento; et<sup>vv</sup> comitatum Ausonensem<sup>ss</sup> et episcopatum eius cum <sup>oo</sup>omnibus sibi pertinentibus;<sup>oo</sup> et castrum Ceruarie cum omnibus sibi pertinentibus; <sup>ooo</sup>et comitatum Minorise<sup>p</sup> cum omnibus sibi pertinentibus;<sup>ooo</sup> et comitatum et episcopatum Gerundensem cum omnibus sibi pertinentibus;<sup>pp</sup> <sup>ss</sup>et ipsam dominacionem<sup>ss</sup> et baiuliam quam habeo in Petra Lata;<sup>ss</sup> et comitatum Bisullunensem,<sup>tt</sup> Vallespirensem,<sup>vv</sup> Foliolitensem, Petrapertusensem cum omnibus sibi pertinentibus; et comitatum Cerritaniensem et Confluentensem, Berchitanensem<sup>oo</sup> cum omnibus sibi pertinentibus; et Castel Follit<sup>zz</sup> de Riuo Meritabili et Ferran<sup>oo</sup> et Malacara, et ipsam dominacionem et baiuliam quam habeo in Petra Lata cum omnibus sibi pertinentibus; <sup>vv</sup> <sup>ooo</sup>et comitatum Cauassonensem et episcopatum cum omnibus pertinentibus;<sup>ooo</sup> et comitatum Carcassonensem et episcopatum cum omnibus sibi<sup>aaa</sup> pertinentibus; <sup>bbb</sup>et comitatum Ridensem<sup>rrr</sup> cum omnibus sibi<sup>sss</sup> pertinentibus.<sup>bbb</sup>

Berengario Raimundi, filio meo, dimitto omne meum honorem Prouincie et comitatum et archiepiscopatus et episcopatus et abbatias et omnia que ibi abere debeo; et illum quem habeo in Rotenensi<sup>eee</sup> patria et in Gauallano et in Karlateso,<sup>ccc</sup> cum ciuitatibus et <sup>nnn</sup>archiepiscopatus et episcopatus<sup>nnn</sup> et castellis et omnibus ad predictos honores pertinentibus, ita ut ipse maritet sorores suas honorifice cum consilio archiepiscoporum<sup>i</sup> et episcoporum et magnatum Prouincie.

Si autem euenerit alterum horum obire sine filii de legitimo coniugio, reuertantur predicta<sup>ooo</sup> omnia ad illum<sup>ooo</sup> qui<sup>uu</sup> superstes<sup>kkk</sup> extiterit.

Omnes honores meos sicut superius testatus sum, dimitto filiis meis exceptis illis quos<sup>jjj</sup> sanctis Dei dimisi.

Et<sup>uuu</sup> dimitto Sancto Petro de Roma et domino pape c morabatinos.<sup>vvv</sup>

Et<sup>uuu</sup> ad Sanctam Mariam de Podio L.

Et ad Sanctum Iacobum de Gallecia L.

Et<sup>uuu</sup> mando ut mei elemosinarii teneant medietatem de dominicaturis et usaticis meis, donec persoluant omnia ista debita <sup>sss</sup>et alia<sup>sss</sup> que hic scripta non sunt, et induant CCC pauperes<sup>ooo</sup> de tunicis.

Et<sup>ooo</sup> si filii mei dederint aut<sup>ppp1</sup> uendiderint aliquid de honoribus a me sibi dimissis<sup>ppp2</sup> usque habeant XXV annos, non ualeat.

Et dimitto filios meos in potestate Dei et sancte Dei genitricis Marie et baiulia<sup>sss</sup> beati Petri, apostolorum principis, et domini pape seu omnium archiepiscoporum et episcoporum et magnatum tocius mee dominacionis ac terre, qui iuste et fideliter uoluerint agere erga me et filios meos.

Si filie mee, ipsa de Castella et illa de Fuxo reuerse <sup>sss</sup>fuerint in terra mea, <sup>sss</sup> filius meus Raimundus Berengarii cum consilio magnatum meorum, martitet eas honorifice<sup>ttt</sup> cum meo honore et meo avere; et interim ipsa de Castella stet in Lagostera, et ipsa de Fuxo in Ripis. Et Berengarius Raimundi de Prouincia faciat similiter de aliis.

Si Raimundus Berengarii et Berengarius Raimundi, filii mei, obierint sine filiis de legitimo coniugio, remaneat omnis honor quem relinquo filio meo Raimundo Berengario<sup>uuu</sup> ad filiam meam de Castella et ad filios eius; et omnis honor quem relinquo Berengario Raimundi, filio meo, remaneat aliis filiabus meis.

Adhuc dimitto Sancte Marie de Crassa pro emendatione de suo auere quod habui, ipsam albergam de Pediano quousque Raimundus filius meus donet ei in pace ipsam albergam de Astagel.

Et tam ibi quam in aliis <sup>uuu</sup>sanctis locis<sup>uuu</sup> a me hereditatis<sup>ppp</sup> omni tempore Deum<sup>zzz</sup> exorent pro anima mea habitantes in eis.

[Escatocol de A, a. 1204:]

Factum est translatum V kalendas aprilis, anno ab Incarnatione Domini M CC IIII Anno dominice Incarnationis M<sup>o</sup>C<sup>o</sup>XXX I<sup>o</sup>.

SIGNUM + (creu *potençada*) RAIMVNDI COMES.

SIGNUM + (creu *potençada*) RAIMUNDI COMES.

Sig+num Aimerici de Narbona. Sig+num Guillemi Raimundi, dapiferi. Sig+num Raiambaldi de Baseia.<sup>vvv</sup> Guillemi Gaufredi de Ciruiano. Sig+num Raimundi Renardi. Sig+num Ollegarii, archiepiscopus. Sig+num Berengarius, Dei gratia Gerundensis ecclesie episcopus. Sig+num Bernardi de Bellog.

Petrus scriptor translatauit hoc testamentum in anno ab Incarnatione dominice M CC<sup>o</sup> IIII, V kalendas aprilis, cum litteris rasis et emendatis in VII et XXXI linea et suprascriptis in XXXVII et quadregesima prima (*senyal de creu potençada petita*).

[Escatocol de B, a. 1209:]

Factum testamentum VIII<sup>o</sup> idus iulii Anno XX III regni leuici regis.

SIGNUM + RAIMVNDI COMES. SIGNUM + RAIMVNDI COMES. Sig+num Aimerici fratris eius de Narbona. Sig+num Guillemi Raimundi, dapiferi. Sig+num Reimbaldi de Baseia. Sig+num Guillemi Gaufredi de Ciruiano. Sig+num Raimundi Renardi. Ollegarius, archiepiscopus saluo iure beati Petri. Berengarius, Dei gratia ierundensis episcopus. Sig+num Bernardi de Bellog.

Factum est translatum istud XII<sup>o</sup> kalendas aprilis Anno M<sup>o</sup> CC<sup>o</sup> VIII<sup>o</sup> dominice incarnationis

Homodei leuita qui hoc testamentum translatauit die et anno quo SSS supra.

[*Escatocol de a*]

Factum testamentum VIII idus iulii anno XXIII regni Leouici Regis.

S. Raymundi comes. S. Raymundi comes.

Sig+num Aimerici de Narbona. Sig+num Guillelmi Raimundi, dapiferi. Sig+num Raiambaldi de Bascia. Guillelmi Gaufredi de Cerviano. Sig+num Raimundi Renardi. Sig+num Ollegarii, arciepiscopus. Sig+num Berengarius, Dei gratia Gerundensis ecclesie episcopus. Sig+num Bernardi de Bellog.

Vdalgerius monachus sancte Marie et sacerdos, qui hec scripsi die et anno quo supra.

[*Escatocol de C, a. 1687*]

Factum testamentum octauo idus iulii anno vicesimo tertio Regni Ludovici Regis.

Sig+num Raymundi comes. Sig+num Raymundi comes.

Sig+num Aimerici fratris eius de Narbona. Sig+num Guillelmi Raimundi de Piferi. Sig+num Reiambaldi de Baseia. Sig+num Guillelmi Gaufredi de Ceruiano. Sig+num Raimundi Renardi. Ollegarius archiepiscopus saluo iure beati Petri. Berengarius, Dei gratiae Hierdensis episcopus. Sig+num Bernardi de Bellog †

Factum est translatum istud duodecimo calendas Aprilis anno millesimo Ducentesimo nono dominicae Incarnationis.

Homo dei leuitae qui hoc testamentum translatauit die et anno quo supra †

[*Escatocol de D, s. XVIIIlex*]

Factum testamentum octavo idus iulii anno vigesimo tertio regni Ludovici Regis.

Sig+num Raymundi comes. Sig+num Raymundi comes.

Sig+num Aimerici de Narbona. Sig+num Guillelmi Raimundi Dapiferi. Guillelmi Gaufredi de Circiano. Sig+num Raiambaldi de Bassia. Sig+num Raimundi Renardi. Ollegarius archiepiscopus, salvo iure beati Petri. Berengarius Episcopus Gerundensis ecclesie. Sig+num Bernardi de Belloch.

Vdalgerius monachus sanctae Mariae et sacerdos, qui haec scripsi die et anno quo supra.

<sup>a</sup> B amonuit C amonit Da admonuit <sup>b</sup> BCDaf Quod <sup>c</sup> D Barcinonae <sup>d</sup> C aequum <sup>e</sup> C peccatum Da peccatorum <sup>f</sup> C credidi ordinans Da ordinandas credidi <sup>g</sup> C Dominum <sup>h</sup> B Tarrachonensem C Terragonensem <sup>i</sup> BC seq Raimundum ausonensem episcopum per anticip [C Eusonensem Episcopum] <sup>j</sup> C Guillelmmum <sup>k</sup> B dapiperum C dePiperum <sup>l</sup> C Queralt D Queralt <sup>m</sup> C Guillelmmum <sup>n</sup> C Guillelmmum <sup>o</sup> B Guifredi corr pro Guuifredi <sup>p</sup> Da Cerviano <sup>q</sup> C Reieimbaldum <sup>r</sup> a Bascia <sup>s</sup> Da Bernardi <sup>t</sup> C descriptum <sup>u</sup> C Riuipullensi senobii <sup>v</sup> C seu <sup>w</sup> C habui et seq et cancell <sup>x</sup> Da aquarumve <sup>y</sup> C via <sup>z</sup> C quicquam <sup>aa</sup> BC ad <sup>bb</sup> B quicam C quidquam <sup>cc</sup> C seq ad cancell <sup>dd</sup> BC blandimenta <sup>ee</sup> D Lannárs a Lannars <sup>ff</sup> C om <sup>gg</sup> C seq quibus abeo cancell <sup>hh</sup> <sup>ii</sup> C franquedas <sup>jj</sup> CD Guillelmi a Ricardis Guillelmi <sup>kk</sup> <sup>ll</sup> Da omnem <sup>mmm</sup> AB syll la interlin D querelebam <sup>nn</sup> C terrae <sup>oo</sup> B adidi <sup>pp</sup> B per <sup>qq</sup> a



ipsius <sup>rr</sup> C similiter D om <sup>ss</sup> C seq res manet cancell <sup>tt</sup> B terracia D Tarrassia <sup>uu</sup> C om <sup>vv</sup> D Fluviano <sup>ww</sup> Da Penitessii <sup>xx</sup> A iter <sup>yy</sup> C seq tenet cancell <sup>zz</sup> C pro laboratione <sup>aaa</sup> C idem <sup>bbb</sup> B habuit <sup>ccc</sup> C Da Franciach <sup>ddd</sup> C Seruaria <sup>eee</sup> C quos <sup>fff</sup> BC trans sum sum a transversam <sup>ggg</sup> C Pagoni D Povoni <sup>hhh</sup> C terminis a termino <sup>iii</sup> B corr pro Minorosa a Minorissa <sup>iii</sup> C Tarracia D Terrassia <sup>kkk</sup> A habeas <sup>lll</sup> B corr pro gerundense <sup>mmm</sup> Da quam <sup>nnn1</sup> D pro <sup>nnn2</sup> A habundauerat <sup>ooo</sup> a restauracionem <sup>ppp</sup> BC add eciam <sup>qqq</sup> C operae <sup>rrr</sup> C corr pro Gissalius <sup>sss</sup> Aa terram totam <sup>ttt</sup> BC Paule <sup>uuu</sup> BC ipsum campum <sup>vvv</sup> Ca Guillelmus <sup>www</sup> C coxanensi Da cuxanensi <sup>xxx</sup> BCa om <sup>yyy</sup> C formigera Da Furnigera <sup>zzz</sup> Da cum illa <sup>aa</sup> Da melgoriensis <sup>β</sup> a recuperabo <sup>γ</sup> C dono illi abbati <sup>δ</sup> C Sentens <sup>ε</sup> BC Sancte Marie de Celsone Da Sancte marie Celsonensi <sup>ς</sup> B Menresa C Manresa Da Manrosana <sup>η</sup> C rediment <sup>θ1</sup> a illam *interlin* <sup>θ2</sup> D dimissit <sup>ι</sup> C Bisulduni Da Bissiluni <sup>κ</sup> BC maione Da moione <sup>λ</sup> C Bisulduni a bissulluni <sup>μ</sup> BD maione <sup>ν</sup> BC Sancti Michaelis <sup>ξ</sup> a sacristia <sup>ο</sup> C celebrentur <sup>π</sup> BC Ad Sancte Marie <sup>ρ</sup> C Eusonensis <sup>ς</sup> C Da Modiano <sup>σ</sup> BC Balneolis D Bañoles a Banyoles <sup>τ</sup> C id <sup>υ</sup> C Siuarres <sup>φ</sup> AC Bisull Da Bissull <sup>ζ</sup> C Paretis <sup>η</sup> BCa caualleriam D Caualeriam <sup>ω</sup> C et cum <sup>αα</sup> BC Clanc <sup>ββ</sup> C maiori <sup>γγ1</sup> BC omnes leudas Deo <sup>γγ1</sup> <sup>γγ2</sup> D missi <sup>δδ</sup> BC ciuitates meas <sup>εε</sup> C primo <sup>ζζ</sup> D Barchinonem <sup>ηη</sup> B pertinentiis <sup>θθ</sup> D Marcarum Hispaniae <sup>ι</sup> D Puig <sup>κκ</sup> C Pitjanno D Pinciano <sup>λλ</sup> D Camaraça <sup>μμ</sup> A Barberano C Berberano <sup>νν</sup> D videlicet <sup>ξξ</sup> C Eusonensem <sup>οο</sup> D sibi omnibus pertinentibus <sup>ππ</sup> Da om <sup>pp</sup> A corr pro Mirorise *litt n interlin* <sup>pp</sup> B seq et comitatum bisullunensem *per anticip* <sup>ςς</sup> A *interlin* <sup>σσ</sup> BC donationem <sup>ττ</sup> C Bisullunensem <sup>υυ</sup> D Vallspiranensem <sup>φφ</sup> C Perpinianensem <sup>ζζ</sup> C fulitum <sup>ηη</sup> A om <sup>ψψ</sup> D seq suis <sup>ωω</sup> ABD om <sup>ααα</sup> D suis <sup>βββ</sup> D in marg <sup>γγγ</sup> AD Redensem <sup>δδδ</sup> A cum omnibus pertinentibus suis D suis <sup>εεε</sup> B rortensi D Rotonensi <sup>ζζζ</sup> D Carlatense <sup>ηηη</sup> B archiepiscopatus et episcopatus C archiepiscopatus et episcopatus <sup>θθθ</sup> BC om <sup>ιιι</sup> C quem <sup>κκκ</sup> B corr pro superstues <sup>λλλ</sup> BC quod <sup>μμμ</sup> D videlicet <sup>ννν</sup> A moabatinos <sup>ξξξ</sup> A *interlin* <sup>οοο</sup> B pauperis <sup>πππ</sup> AD om <sup>ppp1</sup> AD vel <sup>ppp2</sup> D dimisis <sup>ςςς</sup> A no porta baiuliam <sup>σσσ</sup> B in terra mea fuerint <sup>τττ</sup> D om <sup>υυυ</sup> BC om <sup>φφφ</sup> A corr pro hereditis <sup>ζζζ</sup> D Dominum <sup>ηηηη</sup> a Bascia.

## APÈNDIX II

### *Descripció dels documents*

A. Pergamí de 690x497, escrit pel cantó carn. Escripura pregòtica molt regular. Havia estat plegat amb tres doblecs horitzontals i tres de verticals. S'observen cinc línies més de plegatge horitzontal, distribuïdes de forma irregular.

*Dors:* Al marge superior dret, en tinta molt esbravada: “ ”. Al mig: “14” (?). A la dreta, escrit en llapis: “6 R. B. IV”.

Al centre, de molt mal llegir: “... .. n<sup>o</sup> 6 ... ..”. A sota, a la dreta, en llapis: “C. 34”. A sota a l'esquerra, escrit de dalt a baix: “[*en llapis*] Carpeta 34” | Timbre en tinta blava: “A.C.A. | ARCHIVO REAL | PERGAMINOS | Ramon Berenguer IV | N<sup>o</sup> 6”.

Al marge inferior, escrit a l'inrevés: “1131 | Test[amentum] Raymundi Berengarii 3”.

B. Pergamí de 420x290, en bon estat, escrit pel cantó carn amb els marges molt aprofitats. Escripura pregòtica, sense signatures autògrafes.

*Dors: Al marge superior esquerre, escrit de baix a dalt: “obra. n° 32”; ib., escrit en sentit normal i lletra del segle XVIII: “Testament de Ramon Berenguer | Compte de Barcelona ab lo qual dona a la | obra de la Seu de Gerona la Iglesia de Sant | feliu de Buada delmes y primicias en lo | any 1209 fou fet est trasllat y lo Testament | es fet a 8 Juliol Anno 23 ludouici Regis”. A sota, en llapis, data i signatura: “1130-VII-8” | “227 bis”.*

C. Quadern de paper verjurat, amb filigrana de la creu grega posada dins rombe acabat en punxa, semblant a les de VALLS I SUBIRÀ III, *Italy*, n. 17 i 19, datades els anys 1627 i 1703 respectivament. Fa 210x315, està en bon estat i escrit per totes les cares, amb la foliació que obté dins el lligall esmentat més amunt. L'escriptura, perfectament datada al dors, és esvelta i cal·ligràfica, molt elegant, ben diferent de la de les subscripcions notarials. Caixa d'escriptura: 135x280, molt regular, a desgrat que no hi ha línies d'escriptura. Impaginació del foli 6r: 50 + 135 + 20x20 + 280 + 15.

*Inscripcions de C:* a) Inscripcions arxivístiques:

1) Del segle XVII: *Al marge superior esquerre, en tinta: “nu. 57”.*

2) *Del principi del s. XX, en llapis: “Testamen de Ramon Berenguer conde de Barcelona (al man) 1131-VII-8 (fin al man) | fet any 23 del Reynat de Ludovico Rey”*

b) Inscripció del copista: “Hoc est exemplum bene et fideliter Gerundae die mense et anno infrascriptis a quodam publico instrumento in pergameno exarato non viciato, non cancellato nec in aliqua eius parte suspecto thenoris sequentis”.

*Subscripcions notariales de C:* [Senyal] Joannes Andreu notarius publicus Gerundae Regia auctoritate substitutus ab Herede Don Joannis Carriera y de gurb quondam publico Civitatis Bajuliae et Vicariae Gerundae surumque pertinentiarum notario Huic exemplo testis.

[Senyal] Narcissus Martorell auctoritate et substitutione predictis notarius publicus Gerundae huic exemplo contestis.

[Senyal] Petrus Rosello ciuis honoratus Barchinonae et notarius publicus Gerundae Regia auctoritate substitutus ab herede don Joannis Carriera et de Gurb quondam publico Ciuitatis Bajulie et Vicarie Gerundae suarumque pertinentiarum notarius esemplum hujusmodi a suo exemplari fideliter sumptum et cum eodem veraciter comprobatum ac testimonium dictorum dominorum conNotariorum meorum roboratum scribi feci subscripsi et clausi die sexta mensis nouembris anni Millesimi sexcentissimi octuagesimi septimi rogatus in fidem.

*Dors: Al marge esquerre del segon quart de la pàgina, escrit de baix a dalt en lletra del segle XIX: “Testament de Ramon Be-| -renguer Conde de Barcelona | fet en l any 23 del reynat del Rey Lluís | Es copia del | 1687 | Deixa á Santa María de la | Seu de Gerona totas las Cape-| -llanías que te en lo bisbat de | Gerona”.*

D. Sistern de paper amb els folis cosits i sense foliar, en bon estat de conservació, amb filigrana “Pere Vidal” del tipus VALLS I SUBIRÀ 1063, documentada a Lleida el 1770. Fa 215x312 i és escrit per totes les cares. L'escriptura és de la segona meitat entrada del segle XVIII, sense línies d'escriptura, amb espais molt segurs entre les línies i un marge lateral de 55 mm. Havia estat plegat amb tres doblecs horitzontals.

*Inscripció:* “Testamentum Raymundi Berengarii | comitis Barchinonensis”.

*Dors:* *Al marge dret, escrit de dalt a baix;* “St. Feliu de Buada N° 1”.

*Regest de Pontich:* “En Armari 45 plech 1 num. 1 es lo testament del S<sup>or</sup> Compte Ramon Berenguer any 1129, en que llegá á la Canonja la Iglesia de Boada ab Decimas, primicias y oblacions, per victu dels canonges en cas de faltar, altremet per Iglesia, y Altar”.

*Regest d’Olzinelles α:* “Testamento sacramental del Conde Ramon Berenguer a 14 de las calendas de setiembre del año 23 de Luis por Berenguer obispo de Gerona y Aimerico de Narbona y firmado por otros muchos *infra primos sex menses post obitum ... testatoris*; los testigos juraron sobre el altar de Santa Anastasia de la Catedral de Gerona. Pabordia de Ria copia autentica por Francisco Planes de 18 abril 1698. = El testamento publicado | por Balucio n° 381, y sacado del archivo real, es de 8 de los idus de abril año 23 de Luis (1131), i siendo dicha testificación de 13 de las calendas de setiembre del mismo año, es claro que los años de Luis se cuentan desde 1108 sin distincion de meses, como tambien en la escritura siguiente”.

*Regest d’Ozinelles β:* “1131. Testamento del conde Ramon Berenguer 8 idus iulii de anno 23 de Luis. Dexa al monasterio el predio (villam) de Isogol y señoríos de Setcasas y Lanars. Marca n° 381 ex archivo regio”.

SIGLES

ACA = Arxiu de la Corona d’Aragó

ACG = Arxiu Capitular de Girona

BOFARULL, *Los Condes* = Próspero DE BOFARULL Y MASCARÓ, *Los Condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los Reyes de España*, 2 vols., Barcelona 1836, 254 i 381 p.

CODOIN = *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vols. I-, Barcelona.

DBA = *Diccionari biogràfic*, vols. I-IV, Barcelona, Albertí editor 1966-1970.

DHC = Jesús MESTRE I CAMPÍ et alii, *Diccionari d’Història de Catalunya* Barcelona, Edicions 62 1999, 1147 p.

ES = *España Sagrada*, LVI vols., Madrid 1747-1957.

LFM = Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón. Reconstitución y edición*, 2 vols., Barcelona, CSIC 1945-1947, 535 + XVII lám. i 605 + XV lám.

MH = Petrus DE MARCA, *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus, hoc est, geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis et circumjacentium populorum*, Parisiis, apud Franciscum Muguet MDCLXXXVIII, 1490 cols.

